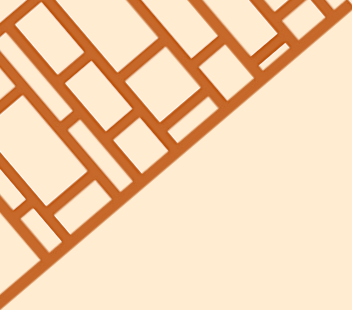

Kötetek és kódok

Levéltári és könyvtári tudásterek összekapcsolása

szakmai workshop

Időpont: 2025. december 15.

Helyszín: SZTE Klebelsberg Könyvtár és Levéltár

6722 Szeged, Ady tér 10. AudMin 10.00–13.30

SZTE KLEBELSBERG
KÖNYVTÁR ÉS LEVÉLTÁR

A „Kötetek és kódok” című szakmai workshopot az SZTE Klebelsberg Könyvtár és Levéltár szervezi, a 2025 nyarán létrejött közös intézményi szervezeti egység első nyilvános szakmai alkalmaként. A rendezvény célja, hogy bemutassa a közgyűjteményi szférában megjelenő új technológiai megoldásokat, valamint elősegítse a levéltári és könyvtári munkafolyamatok összehangoltabb megértését és átjárhatóságát.

A workshop tematikája levéltári fókuszú, ami lehetőséget ad a könyvtári kollégáknak arra, hogy megismerjék az iratkezeléshez, iratfeltáráshoz és levéltári metaadat-struktúrák kialakításához kapcsolódó szakmai alapelveket és kihívásokat. Ugyanakkor a rendezvény célja nem pusztán módszertani átadás, hanem egy közös szakmai gondolkodási tér megnyitása is. A közgyűjtemények digitális szolgáltatásfejlesztése és kutatástámogatása ugyanis egyre hangsúlyosabban több intézményt érintő, hálózatos működést feltételez. A workshop hosszabb távon a vármegyei és országos levéltárakkal való együttműködések, közös adatfeltárási projektek és technológiai tudásátadás kiindulópontja lehet.

Az előadások olyan témákat érintenek, mint az állományvédelem korszerű szemlélete, az egyházi és felsőoktatási levéltári adatbázisok terület- és módszertani fejlődése, a nemzetközi leírási szabványok átalakulása, valamint a mesterséges intelligencia alkalmazhatósága a kéziratos források feldolgozásában, az entitásalapú hálózatépítésben és a kutatói kérdések megválaszolásában. A bemutatott példák különböző intézményi környezetből érkeznek, és rávilágítanak arra, hogy a technológiai fejlesztés nem pusztán eszköz-, hanem szemléletváltás. A közgyűjteményi örökség értelmezése, hozzáférhetővé tétele és fenntartható megőrzése közös szakmai felelősség.

A szervezők

Program

10.00–10.15 Megnyitó Nagy Gyula főigazgató – Gausz Ildikó
levéltári főigazgató-helyettes SZTE Klebelsberg Könyvtár és Levéltár

10.15–10.35 **P. Holl Adrien** állományvédelmi szakértő,
Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár:
Állományvédelem és monitorozás új technológiái

10.35–10.55 **Koltai András** levéltárigazgató, Piarista Rend Magyar
Tartománya Központi Levéltára: *Digitális egyházi levéltári
segédletek és adatbázisok – a Matricula felületétől az AtoM alapú Arca
és UnivA rendszerekig*

10.55–11.15 *Kávészünet*

11.15–11.35 **Sipos András** főosztályvezető, BFL Iratőrző Főosztály:
*A levéltári leírás nemzetközi szabványosítása – eredmények és
perspektívák*

11.35–11.55 **Hegedűs István** igazgató, MNL Fejlesztési és
Állományvédelmi Igazgatóság: *A tintától az algoritmusig: európai
levéltárak útjai a mesterséges intelligencia, a kézirásfelismerés
területén*

11.55–12.15 **Bánki Zsolt** osztályvezető, MNL FÁIG Digitális Szolgáltatásfejlesztési Osztály: *A mesterséges intelligencia a levéltári folyamatokban*

12.15–12.35 **Varga Emese**, MNL FÁIG Digitális Szolgáltatásfejlesztési Osztály: *A RAG rendszer lehetőségei a levéltári kutatástámogatásban*

12.35–12.50 *Záróbeszélgetés, kérdések*

12.50– *Közös ebéd / kötetlen beszélgetés*

Előadáskivonatok

P. Holl Adrien állományvédelmi szakértő, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár: *Állományvédelem és monitorozás új technológiái*

Az előadás az irattári és levéltári iratraktárak állományvédelmi felmérése terén kialakulóban lévő új gyakorlatokat ismerteti. Hangsúlyozza a megelőzés szerepét, hiszen a kialakult károkat már sokkal nehezebb helyrehozni. Ennek egyik eszköze az Integrált Kártevőkezelés (IPM – Integrated Pest Management), célja a kártevők bejutásának megakadályozása és a számukra kedvezőtlen környezet kialakítása. A jelenlegi éghajlatváltozás – felmelegedés – kedvez a különböző kártevőknek, bábjaik könnyen átvészelik a telet, így nagyobb mennyiségben jelennek meg tavasszal. A kártevők jelenlétének és populációjának rendszeres nyomon követése elengedhetetlen a korai felismeréshez és beavatkozáshoz. A monitoring hatékony eszközei a ragasztós csapdák és a feromoncsapdák, utóbbiak speciális csapdák, szexferomonokat tartalmaznak, így csak bizonyos rovarfajok hímjeit vonzzák. Ezek az eszközök alkalmasak a populáció méretének becslésére és a rajzás időszakának megállapítására is. A csapdák mellett a rendszeres vizuális ellenőrzések sem hanyagolhatóak el. Az IPP (Integrated Preservation Monitoring – Integrált Megőrzési Felügyelet) módszerével egy holisztikusabb és méréseken alapuló összesített adathalmazból tudunk lehet matematikai összefüggések használatával rövidtávú és hosszútávú állományvédelmi feladatokat, terveket, protokollokat készíteni. A különböző mérőműszerek, felügyeleti rendszerek és örökségvédelmi indikátorok segítségével közös adathalmazt hozhatunk létre a különféle raktárkörülmenyi előírások optimalizálására.

Koltai András levéltárigazgató, Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára: *Digitális egyházi levéltári segédletek és adatbázisok – a Matricula felületétől az AtoM alapú Arca és UnivA rendszerekig*

Az előadás áttekintést nyújt azokról a digitális felületekről, amelyek az egyházi levéltári anyagok online kutatását és elérhetőségét jelenleg meghatározzák. A matricula.hu oldal a hazai egyházi anyakönyvek elsődleges gyűjtőfelületeként működik, és több intézmény esetében közvetlen e-kutatási hozzáférést biztosít, ami jelentősen megkönnyíti a családtörténeti és helytörténeti kutatások elindítását. Ehhez szorosan kapcsolódik az Arca adatbázis, amely az egyházi levéltárak fondjegyzékeit és iratleírásait teszi egységes szerkezetben, közös keresési lehetőséggel elérhetővé. Működésének alapját az AtoM (Access to Memory) nevű nyílt forráskódú levéltári rendszer adja, amely a nemzetközi levéltári szabványokra épül. Ugyanezt a szoftverkeretet használja a felsőoktatási levéltárak körében kialakított UnivA felület is, amely más intézményi háttérrel rendelkezik, mégis hasonló adatfeltárási és leírási logikát követ. A két rendszer párhuzamos működése rámutat arra, hogy a közös technikai alap és leírási gyakorlat hosszabb távon támogatja az összehangolhatóságot, a kutatások elindításának egyszerűsödését és a levéltárak közötti szakmai együttműködés erősödését.

Sipos András főosztályvezető, BFL Iratőrző Főosztály: *A levéltári leírás nemzetközi szabványosítása – eredmények és perspektívák*

A levéltári leírás nemzetközi szabványosításában a könyvtári területhez képest komoly késéssel, és annak példája által ösztönözve történtek meghatározó lépések. Az első általános levéltári leírási szabvány, az ISAD(G) csak 1990-ben jelent meg, amelyet a Nemzetközi Levéltári Tanács (ICA) a következő években a levéltári leírás fő entitásaira kiterjedő szabványcsaláddá fejlesztett, kialakultak az ezeknek megfelelő adatcsere-szabványok és rendelkezésre áll a szabványos leírást szolgáló, nyílt forráskódú, nemzetközileg elterjedt alkalmazás is: AtoM (Access to Memory). Ennek során tudatosultak a könyvtári és a levéltári leírás alapvető eltérései is. Az ICA a levéltári leírás alapelveit a tapasztalatok alapján újra gondolva, 2016-tól olyan, a szemantikus web technológián alapuló új szabvány fejlesztésébe kezdett, amelynek első változata 2023 végén jelent meg, és jelenleg az elterjedés, a kísérleti alkalmazások fázisában van: RiC (Records in Contexts). Fő célja, hogy a levéltári nyilvántartás és leírás alkalmazkodjon a digitális hálózati környezethez, a leírások jobban adják vissza az iratokban és irategyüttesekben rejlő összefüggések és kapcsolatok tényleges komplexitását, és elősegítse, hogy a levéltári leírás más szektorokkal, így a könyvtári és múzeumi területtel is közös erőforrásokat (névterek, adatszótárak) tudjon használni.

Hegedűs István igazgató, MNL Fejlesztési és Állományvédelmi Igazgatóság: *A tintától az algoritmusig: európai levéltárak útjai a mesterséges intelligencia, a kézírásfelismerés területén*

Ahogy az európai archívumok fejlődnek digitalizálási és együttműködési törekvésekkel, a mesterséges intelligencia (MI) egyre fontosabb eszközzé válik a kézzel írt örökség és a digitális hozzáférés és kutatás összekapcsolásában. Előadásomban azt kívánom bemutatni, hogy hogyan épül be az MI a levéltárak gyakorlatába és más kezdeményezéseikbe. Az ICARUS hálózat és a kapcsolódó projektek, például a READ-COOP és az European Digital Treasures példaira támaszkodva a prezentációm kiemeli, hogyan alakítják át ezek az együttműködések a szöveg átírási munkafolyamatokat, gazdagítják a metaadatokat és támogatják a genealógiai felfedezéseket a nyelvi és intézményi határokon átívelően. Megvizsgálja, hogy a levéltárosok, a technológusok és a történészek hogyan kezelik közösen a nagyszabású HTR-megvalósítás kihívásait, az adatkészletek szabványosítását és a mesterséges intelligencia infrastruktúráinak fenntarthatóságát a kulturális örökség intézményekben. Azáltal, hogy ezeket a fejleményeket a tágabb európai levéltári ökoszisztémába helyezem, az előadás részben vitát is generál arról, hogy a határokon átnyúló együttműködések és a megosztott digitális infrastruktúrák hogyan segíthetik elő a múltunkhoz való felelősségteljes és befogadó hozzáférést. Részben a levéltárak jövőképével összhangban hangsúlyozni is szeretném a mesterséges intelligencia által vezérelt eszközökben rejlő lehetőségeket az európai levéltári együttműködések megerősítése és annak biztosítása érdekében, hogy az emberi emlékezet évszázadai, amelyek egykor a tintára és a papírra korlátozódtak, intelligens és hozzáférhető digitális eszközökön keresztül újra felfedezhetők legyenek.

Bánki Zsolt osztályvezető, MNL FÁIG Digitális Szolgáltatásfejlesztési Osztály: *A mesterséges intelligencia a levéltári folyamatokban*

A Magyar Nemzeti Levéltár jelentős mennyiségű olyan irategyüttessel rendelkezik, amelyek feltárása csupán levéltárosi kapacitásra építve hosszú évtizedek munkáját venné igénybe. Ezért az MNL Fejlesztési és Állományvédelmi Igazgatósága olyan iratfeltárási és kutatásfejlesztési módszertant dolgozott ki, amely a mesterséges intelligencia teremtetten adatfeldolgozási és összekapcsolási lehetőségekre támaszkodik. A digitális kulturális örökség kezelése a magyarországi közgyűjteményekben jelentős fejlődésen ment át az elmúlt évtizedekben a számítógépes adatfeldolgozástól az online szolgáltatásokig. A gépi tanuláson, illetve mesterséges neurális hálózatokon alapuló algoritmusok alkalmazása újabb forradalmi lépést jelent ezen a területen. Az MI technológiák, mint az automatikus kézírás- és optikai karakterfelismerés, valamint a metaadatkinyerés és entitásegyesítés, jelentősen megkönnyítik az adatfeldolgozást és kiterjesztik az intézmények kutatástámogató szerepét. A Magyar Nemzeti Levéltárban folyó fejlesztések célja, hogy ezek az innovatív megoldások integrálhatóak legyenek a levéltári munkafolyamatokba, elősegítve ezzel az adatbázisok hatékonyabb és pontosabb létrehozását és kezelését. Az új módszertan és technológia távlatot nyit a gyors elérhetőség és kutathatóság számára. A technológiai erőforrások kiaknázása révén robosztus, algoritmusokkal gazdagított adattömegeket publikálhatunk az MNL kutatói infrastruktúráján. Az előadás rámutat a már korábban megvalósult, illetve párhuzamosan futó személyentitás-alapú strukturált adattömegek közötti mesterséges intelligenciával támogatott kapcsolati háló megteremtésének lehetőségeire is.

Varga Emese, MNL FÁIG Digitális Szolgáltatásfejlesztési Osztály: A RAG rendszer lehetőségei a levéltári kutatástámogatásban

A mesterséges intelligencia-alapú technikák egyre hangsúlyosabban épülnek be a közgyűjteményi digitális szolgáltatásokba. Ezek az új megoldások nemcsak az információkeresést gyorsítják fel, hanem új módokat kínálnak a források feltárására. Egyik ilyen MI-alapú technológia a RAG (Retrieval-Augmented Generation) rendszer, amely levéltári források alapján gyűjt információt, majd egy nyelvi modell segítségével választ generál a felhasználói kérdésekre. Az MNL által fejlesztett demó alkalmazás Nagy Imre első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyveit veszi alapul, az 1953. július 10. – 1954. október 26. közötti időszakból. Előadásomban ezen a fejlesztésen keresztül mutatom be a rendszer működését, illetve annak levéltári alkalmazhatóságát, tekintettel arra, hogy milyen típusú kutatói kérdések megválaszolására alkalmas, és melyekre nem. Emellett arra is kitérek, miért tekinthető a RAG a hagyományos nagy nyelvi modelleknél megbízhatóbb és célzottabb kutatástámogató eszköznek. A rendszer gyakorlati használhatóságát levéltáros és történész szakemberek bevonásával végzett tesztelés segít feltárni, amelynek során kirajzolódnak a kutatói igények és a további fejlesztések lehetséges irányai.

Kiadja: SZTE Klebelsberg Könyvtár és Levéltár
Felelős kiadó: Dr. Nagy Gyula főigazgató
Készült: 100 példányban,
az NKA 505108/01943 sz. pályázatának támogatásával
Nyomdai kivitelezés: Innovariant Nyomdaipari Kft., Algyő
Ügyvezető: Drágán György

SZTE KLEBELSBERG
KÖNYVTÁR ÉS LEVÉLTÁR

Nemzeti Kulturális Alap